

खाद्यका लागि कृषि अभियान

जैविक कृषि जागरण यात्रा, २०८२ को मूल सन्देश

खरानी छरे हुनेमा पनि किसानलाई विष प्रयोग गर्न सिकाइयो । विषको पहिलो असर किसान स्वयंलाई पर्यो । हामी मध्ये कति उपचार नै नहुने रोगले थला पर्यो । धेरै फलाउने नाममा सर्वस्व गुमाइयो । रैथानेलाई विस्थापीत गराएर बोटेमा घुन लाग्ने ठिमाहा विउहरू किसानको खेतवारीमा आईपुगेको केहि वर्ष मात्र भयो । यसबाट उत्पादन त बढेको छ तर रासायनिक मलको अधिकतम प्रयोग र रोपेदेखी खानेबेला सम्म गर्नुपर्ने विषको प्रयोगले उत्पादन लागत बढेको छ । नाङ्गो आँखाले समेत देख्न सक्नेगरी पर्यावरणीय सन्तुलनमा असर पुर्याइरहेको छ । छोटै अवधीमा दुर्घटनाका संकेतहरू देखीन थालेका छन्।

मकवानपुर, बागमती गाउँपालिका, वडा नं. १ माझगाउँका किसानहरूको भनाई

जागरण यात्रा

‘खाद्यका लागि कृषि अभियान’ को अगुवाइमा भएको एक महिने “जैविक कृषि जागरण यात्रा २०८२” वैशाख ९ गते कृषि विकास कार्यालय, धुलिखेलको अन्तर्क्रियाबाट सुरु भई, आज जेष्ठ ७ गते समापन हुँदैछ। यात्रा बागमती, मधेश, र कोशी प्रदेशका २४ जिल्लामा भयो। यस क्रममा ६० भन्दा बढी संवाद, अन्तर्क्रिया, च्याली, सभा आदि भए। जसमा किसान, कृषि व्यवसायी, किसान संगठन, विद्यार्थी, सञ्चारकर्मी, सरकारी प्रतिनिधि, स्थानीय र प्रदेश सरकारका पदाधिकारीसमेतको सहभागिता थियो।

यात्राको उद्देश्य बिग्रँदै गएको कृषि प्रणालीलाई स्थानीय, प्राकृतिक र जैविक विविधतामा आधारित बनाउँदै पुनर्जीवित गर्न छलफल चलाउनु, सरोकारवालाहरूको जैविक खेतीप्रतिको दृष्टिकोण बुझ्नु, तथा वस्तुस्थिति नीति निर्मातासमक्ष पुऱ्याउनु हो । यात्राले नेपाली कृषिको वर्तमान अवस्था, चुनौती र सम्भावना बुझ्न र बुझाउन महत्त्वपूर्ण योगदान दियो। आम समुदायमा जैविक खेतीबारे सचेतना फैलिएको छ। स्थानीय र प्रदेश सरकारका प्रतिनिधिहरूले नीति र कार्यक्रममा जैविक खेतीपातीलाई प्राथमिकता दिने बताएका छन् ।

सकारात्मक पहलहरू

यात्राका क्रममा केही सकारात्मक पहलहरू देखिए। केही किसान, समूह, सहकारी र स्थानीय सरकारहरू जैविक कृषि प्रवर्द्धनमा अग्रसर छन्। इलामको सुर्योदय नगरपालिका र तेह्रथुमको लालीगुरास नगरपालिकाले रासायनिक मल तथा विषादी निषेध गरेका छन्। धनकुटा नगरपालिकाले आफूलाई जैविक उन्मुख नगर घोषणा गरिसकेको छ भने इलाम नगरपालिका पूर्ण अर्गानिक पालिका घोषणा गर्ने तयारीमा छ। हरिवन नगरपालिकाले रैथाने बालीहरूलाई प्रोत्साहन गर्दै उत्पादन वृद्धि गरिरहेको छ। स्थानीय तहहरूले संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्यको अपेक्षा राखेका छन्।

कमलामाईका महिला किसानले विषादी रहित उत्पादनका लागि राम्रो मूल्य प्राप्त गरिरहेका छन्। सिरहाको भगवानपुरका भूमिहीन दलित समुदायले करार खेति मार्फत खाद्यान्न र जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याएका छन् । झापाको बाहुनडाँगी-४ मा “तोरी-मौरी, घर लौरी” अभियान सञ्चालन भइरहेको छ। इलामको फाकफोक्थुंग र मिक्लाजुङ, पाँचथरको फिदिममा सहकारीहरू जैविक चिया खेती गर्दै आइरहेका छन्।

रासायनिक मल, विषादी र आयातित बीउले पारेको नकरात्मक असरबारे महसुसीकरण बढ्दो छ । न्यून भए पनि रैथाने बाली प्रवर्द्धन, स्थानीय जातका पशुपालन, बीउ संरक्षण, गोठ सुधार, जैविक मल र विषादीको प्रयोग, माटो परीक्षण आदि सकारात्मक अभ्यासहरू देखिएका छन्। साथै, हाटबजारहरूले रैथाने उत्पादन संरक्षण, उपभोक्ताको स्वास्थ्य र साना किसानको आमदानीमा योगदान गरेका छन्।

मूल चुनौतिहरू

यात्रामा बीउको सवाल अत्यन्त गम्भीर देखियो। किसानहरू रैथाने, उन्मोचित, सूचीकरण नभएका, हाइब्रिड हुँदै टर्मिनेटेड बीउतर्फ आकर्षित भइरहेका छन्। यसले पारिवारिक र सामुदायिक बीउ प्रणाली पूर्णरूपमा भत्काइदिएको छ। विदेशी कम्पनीका सूचीकरण नभएका बीउहरूको प्रयोग बढ्दै जाँदा किसानहरूको बीउमाथिको नियन्त्रण हराउँदै गएको छ, जसले खाद्य सम्प्रभुतामै प्रश्न उठाएको छ।

मल, बीउ, विषादी, औजार, प्रविधि र उपजमा अत्यधिक परनिर्भरता देखिन्छ। कृषि यन्त्रमा गरिएका लगानीहरू नतिजाहीन र प्रत्युत्पादक बन्दै गएका छन्।

एकल बालीको अत्यधिक प्रवर्द्धनले माटोको उर्वरा शक्ति नष्ट गरिरहेको छ। दलहन र तेलहन बाली संकटमा छन्। फापर, कोदो, तोरी, सिमी, कागुनोजस्ता रैथाने बाली लोप हुँदै गएका छन्।

कडा तथा प्रतिबन्धित विषादीको समेत प्रयोग डरलाग्दो रूपमा वृद्धि भएको छ। सरकारबाट असाध्य रोगका लागि दिइने उपचार खर्च पाउन सिफारिशपत्र लिन आउने विरामीको संख्या स्थानीय तहमा मासिक १५० जनासम्म रहेको पाइयो ।

गाउँघर खाली हुने क्रम बढ्दो छ। खेतबारी बाँझो पर्दै गएका छन्। बाँकी रहेका युवाहरू पनि कृषिभन्दा बाहिरी विकल्प खोज्दै छन्। कृषिको जिम्मेवारी वृद्धवृद्धा र महिलाको काँधमा छ।

पारिवारिक खेती कम्पनीकरणतर्फ धकेलिँदैछ। किसान खेतीबाट बाहिरिने स्थितिमा पुगिरहेका छन्।

कृषिका सरकारी संरचना प्रति किसान मात्र होइन, सरकारी अधिकारीहरू समेत सन्तुष्ट छैनन्। स्थानीय सरकारसँग दक्ष प्रविधिकहरूको संख्या न्यून छ। तीनै तहका कृषि कार्यक्रम दोहोरो र वितरणमुखी छन्।

कृषि मूल्य श्रृंखलामा किसानको हिस्सा न्यून छ। कृषि बजारमा विदेशी उत्पादनको प्रभुत्व छ। रासायनिक खेतीको लागत अधिक भएकाले नेपाली किसान सस्तो मूल्यका विदेशी उपजसँग प्रतिस्पर्धा गर्न असमर्थ छन्।

नयाँ रोग, सत्रु कीरा एवं मिचाहा झारको प्रकोप बढिरहेको छ। रसायन, विषादी र टुला यन्त्रहरूको प्रयोगले पारिस्थितिकीय प्रणालीका सूचक जस्तै गड्यौला, जुनकिरी, गंगटा, गाइने किरा, हिले माछा आदि हराउँदै गएका छन्।

अस्वच्छ खेती अभ्यास र मुनाफामुखी बजारका कारण आयातित खानाले मानिसको शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्य कमजोर बनाएको छ।

जैविक कृषि सम्बन्धि खोज, अध्ययन, तथा अनुसन्धानको असाध्यै कमि छ। शैक्षिक पाठ्यक्रममा पनि जैविक कृषि उपेक्षित छ।

स्थानीय तहहरू माटो र पर्यावरण बिग्रँदै गएकोप्रति केहि हृदसम्म चिन्तित छन्, तर जैविक कृषिबाट खाद्य अभाव हुने हो कि भन्ने द्विविधामा छन्।

श्रमशक्तिको कमि, बन्यजन्तुबाट हुने बाली नोक्सानी, सिँचाइको अभाव, रेमिट्रान्स आदिका कारण यात्राका क्रममा धेरै स्थानमा उर्वर जमीन समेत बाँझो रहेको पाइयो ।

स्थानीय सरकारी स्रोत उत्पादन र रोजगारमा केन्द्रित गर्ने भनिए पनि पूर्वाधारमै बढी लगानी भएको देखिन्छ।

सरकारले किसानभन्दा बजारको संरक्षण गरिरहेको छ। कृषि चून र रासायनिक मलमा एकैचोटी अनुदान दिने दोधारे नीतिले समस्या बढाएको छ।

ओखलढुङ्गा जरायोटरका किसानले अकबरे खुर्सानीमा समेत किरा लागेको सुनाए। पाँचथरको याङ्वरकमा अत्यधिक बिषादी प्रयोग भएको ठाउँमा नै औँसा किराको प्रकोप बढी देखियो ।

ओखलढुङ्गाको रमाइलो डाँडामा २०५० सालअघिसम्म डेढ फिटसम्म हिउँ पर्थ्यो, अहिले हिउँ पर्दैन, बोटधरी नहुर्कने ठाउँमा आँप फल्न थालेको छ । चिराइतो, ठुलो ओखत लगायतका औषधीय बनस्पति लोप भएका छन्।

भूमिहीन, महिला र साना किसानहरूको जीवनस्तरमा दबाव बढिरहेको छ। विशेषगरी जमिनमा पहुँचको समस्या यथावत् छ।

निष्कर्ष र सन्देश

जैविक कृषिको सामूहिक दृष्टिकोण र संक्रमणकालीन योजना आवश्यक छ। माटोमा कृत्रिम रसायन घटाउने र प्राङ्गारिक पदार्थ बढाउने नीति चाहिन्छ। उत्पादकदेखि उपभोक्तासम्म सचेतना जगाउनु आवश्यक छ।

मिश्रित खेती प्रवर्द्धन गर्नुपर्छ, एकल बाली निरुत्साहित गर्नुपर्छ।

एग्रोभेटहरूको नियमित अनुगमन र नियमन आवश्यक छ।

जैविक कृषि विषयलाई विद्यालय केन्द्रित बनाएर जागरण अभियान चलाउनु प्रभावकारी हुन्छ। प्राबिधिकहरूलाई नियमित रूपमा जैविक कृषि बारे प्रशिक्षण दिनुपर्छ। नेपालमा पर्याप्त उत्पादन हुनसक्ने कृषि उपजको आयात बन्द गर्नुपर्छ। युवालाई कृषि क्षेत्रमा फर्काउनु पर्छ। रैथाने बालीको प्रवर्द्धन अपरिहार्य छ।

यस यात्राले पुनः पुष्टि गरेको छ – स्थानीयतामा आधारित, प्रकृतिसँग मिल्दोजुल्दो जैविक कृषिनै नेपालको भविष्य हो। यसलाई साकार पार्न संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले किसानलाई साथमा लिएर उपयुक्त नीति र कार्यक्रम लागु गर्नु पर्दछ । जलवायु सङ्कटबाट जुध्न समेत जैविक कृषि केवल विकल्प नभइ अब यो अनिवार्य बनेको छ ।

अन्त्यमा यो यात्राले हामीमा नयाँ उर्जा र उत्साह थपेको छ । उपयुक्त नीति, प्रबिधि र सेवा प्रवाहको वातावरण बनाउन सके उत्साहित स्थानीय सरकार र किसान समुदायले स्वतस्फुर्त रूपमा जैविक कृषिलाई अगाडि बढाउने छन् भन्ने कुरामा हामीलाई दुविधा छैन।

यो यात्रामा हरतरहले साथ दिने सबैलाई धन्यवाद छ ।

(यो सन्देशले यात्राको सबैकुरा समेटेको छैन । यो छलफलको अंश मात्रै हो ।)